

Venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurin kansainvälinen konferenssi

Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden opintosuunta isännöi 19.–21. kesäkuuta Tarton ja Helsingin yliopistojen yhteistä venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurin konferenssia. Kyseessä oli jo 19. kerta, kun tämä kahden vuoden välein pidettävä konferenssi järjestettiin. Tällä kertaa teemaksi oli valittu *Begstvo v kraj želannogo* (suomeksi ”Pako toivemaahan”). Teema osoittautui onnistuneeksi ja käsiteltävät aiheet olivat moninaisia. Monet esitelmät käsitelivät emigrantikirjailijoita, kulttuurin ja muuttoliikkeen yhteyttä sekä pakokuvauksia. Esitelmissä tarkasteltiin myös sisäistä pakoa taiteeseen tai hengellisyteen.

Osallistujina oli tutkijoita Helsingin ja Tarton yliopistojen lisäksi muun muassa Bristolista, Harvardista, Kiovasta ja Princetonista. Läsä oli myös neljä jo ensimmäiseen konferenssiin vuonna 1987 osallistuneista venäläisen kirjallisuuden asiantuntijaa: emeritusprofessori Pekka Pesonen, professori Ljubov Kiseljova ja dosentit Liisa Byckling ja Ben Hellman. Metsätalon sali 4 tarjosi tutkijayhteisön kokoontumiselle ja välillä nopeampoiselle keskustelulle tiivistunnelmaisen areenan. Jälkikäteen kiitosta sai myös konferenssin hybriditoteutus: kourallinen konferenssivieraita osallistui ja esiintyi etänä.

Konferenssin avasi professori Ilja Vinitiski (Princetonin yliopisto), jonka esitelmä käsiteli vähemmistökansojen esittämistä venäläisessä kirjallisuudessa romantiikasta alkaen. Vinitiski käytti esimerkkeinä muun muassa Vasili Žukovskin ja Aleksander Puškinin runoja, joissa keskenään erilaiset kansat esitettiin yhtenä stereotyyppisenä ”vuoristokansana”, eksotisoituna ”toisena” ja niputettiin surutta samankaltaisten ominaisuuksien alle. Professori Andrei Zorin (Oxfordin yliopisto) tarkasteli Leo Tolstoin elämää ja tuotantoa kahden perustavan romanttisen raamatullisen myytin – tuhlaajapojan ja kadotetun paratiisin – valossa. Professori Lea Pild (Tarton yliopisto) puolestaan siirsi huomion musiikin puolelle: hänen esitelmänsä käsiteli runoilija Innokenti Annenskin yritystä paeta musiikin maailmaan.

Ensimmäisen konferenssipäivän iltapäivä oli omistettu Anna Ahmatovalle ja Marina Tsvetajevälle. Oli sykähdyttävää kuunnella, kun professori Roman Timentšik (Jerusalem

heprealainen yliopisto), jota pidetään keskeisenä Ahmatova-asiantuntijana ja joka myös tapasi runoilijan henkilökohtaisesti, kertoi Ahmatovan kolmesta emigraatiosta. Ahmatovahan ei tunnetusti lähtenyt Venäjältä useiden muiden taiteilijoiden tavoin, vaikka joutui mm. sodan vuoksi pois rakastamastaan Pietarista. Timentšik muisti mainita myös Ahmatovan Suomen vierailun vuonna 1915. Professori Tatjana Paharevan (M. P. Dragomanovin kansallinen pedagoginen yliopisto) esitelmän aiheena oli Hieronymus Boschin taide Ahmatovan tuotannossa. Pahareva toi konferenssivieraille tuliaisina Kiovasta valokuvia ukrainalaisille tärkeistä muistomerkeistä, kuten kansallisrunoilija Taras Ševtšenkon patsaasta, jotka ovat tällä hetkellä suojattuina ja katseilta piilossa Venäjän hyökkäyssodan vuoksi.

Toinen konferenssipäivä oli suomalaisittain erityisen kiinnostava. Natalia Jakovleva kertoi venäläisten joukkopaosta Suomeen sisällissodan vuosina 1918–1919. Sekasortoisen Neuvosto-Venäjän alueelta löytyi paljon ihmisiä, jotka olivat valmiita huijaamaan pakoon yrittäviä tarjoamalla apua rajanylitykseen todellisuudessa kuitenkin vieden ihmisten rahat. Yksittäistapausten kautta hahmottuu kuva laajamittaisesta toiminnasta, jossa hyväksikäytettiin ihmisten epätoivoisia tilanteita. Näin sata vuotta myöhemmin aihe on edelleen hyvin ajankohtainen.

Toinen suomalaisittain erityisen mielenkiintoinen esitelmä oli Tatjana Bogrdanovan (Itä-Suomen yliopisto) esitelmä emigranttikirjailija Vera Bulitšista, joka oman kirjoittamisen ohella teki pitkän ja merkittävän uran Helsingin yliopiston kirjastossa, nykyisessä Kansalliskirjastossa. Vera Bulitš myös käänsi suomalaista modernistista kirjallisuutta venäjäksi ja toimi näin välittäjänä kirjallisuuksien välillä.

Professori Ljubov Kiseljova (Tarton yliopisto) vei kuulijat matkalle 1930-luvun Viron kirjailija Zinaida Šahovskajan muistelmien matkassa. Šahovskaja oli emigroitunut Neuvosto-Venäjältä jo vuonna 1920, ja Viron Petserissä vieraillessaan hän tunsipaalaavansa lapsuutensa Venäjälle. Craig Brandist (Sheffieldin yliopisto) taas toi esitelmässään esille uuden näkökulman konferenssin teemaan: varhaisen Neuvostoliiton kahden intialaisen buddhalaisen kommunistin ”toivemaana”. Jevgeni Berštein (Oregonin

yliopisto) käsitteli esitelmässään Sergei Eisensteinin elokuvan *Iivana Julma* (1944) joukko-kohtausta, jossa hallitsijan vartiokaartilaiset eli *opritšnikit* juhlivat, homoeroottisesta näkökulmasta. Tätä samaa näkökulmaa on hyödyntänyt myöhemmin muun muassa Vladimir Sorokin romaanissaan *Pyhän Venäjän palveluksessa* (2006).

Toinen konferenssipäivä huipentui yhteiseen illalliseen Porthaniassa. Illallisella muun muassa Pekka Pesonen ja Ljubov Kiseljova pitivät puheet, joissa he muistelivat Helsingin ja Tarton yhteisen konferenssin alkua 1987. Pesonen korosti erityisesti semiootikko Juri Lotmanin merkitystä konferenssiperinteen alkuvaiheessa. Katse suunnattiin myös tulevaisuuteen. Kiseljova kertoi näkevänsä sukupolvenvaihdoksen olevan käynnissä ja toivovansa, että konferens-

siperinne jatkuu myös tulevaisuudessa ja kerää osallistujia entistä useammista maista. Useaman kerran konferenssin aikana myös viitattiin Tallinnassa toukokuussa järjestettyyn Helsingin, Tarton ja Tallinnan yliopistojen väliseen nuorten filologien konferenssiin, jonka osallistujista yksi, väitöskirjatutkija Marina Bulahova (Tarton yliopisto) piti esitelmän myös Tarton-Helsingin konferenssissa. Bulahovan esitelmä käsitteli Siperiasta pakenemisen tematiikkaa 1800-luvun lukukirjallisuudessa.

Kolmas konferenssipäivä käynnistyi tutkija Kirill Postoutenkon (Bielefeldin yliopisto) käsitehistoriallisella esitelmällä antisemitistisestä sananparresta ”juureton kosmopoliitti” venäläisessä kulttuurissa koselleckilaisten epäsymmetristen vastakäsitteiden näkökulmasta. Professori Tatjana Kuzovkinan (Tallinnan yliopisto) esi-

Konferenssivieraat kokoontuivat yhteiskuvaan Metsätalon portaille. Kuva: Jani Huusko.

telmä käsitteli Juri Lotmanin tarttolaisen koulukunnan tutkijoiden työskentelyä 1960-luvulla ja nosti esiin kysymyksen, oliko tutkijoiden tavoitteena pakeneminen ympäröivästä todellisuudesta vai vastarinta neuvostotodellisuudelle. Kuzovkina käytti tapausesimerkkinä tutkija Gabriel Superfiniä, joka päätyi Lotmanin oppilaaksi moskovalaisen lingvistin ja semiootikon Vjatšeslav Ivanovin pyynnöstä. Hänen mukaansa Tarton piirin tutkijat löysivät ”rehellisen, mutta kapean” mahdollisuuden vapaampaan työskentelyyn arkistotutkimuksen ja arkistoaineistojen julkaisemisen kautta.

Tutkija Alexandra Smith (Edinburghin yliopisto) kertoi esitelmässään Olga Sedakovan runoudesta, jossa tämä kristilliseksi humanistiksi kutsuttu runoilija hyödyntää vieraantumista eskapismien välineenä. Professori Roman Leibov (Tarton yliopisto) loi esitelmässään uuden näkökulman pakenemisen teemaan, nimittäin tilalliseen eskapismiin neuvostoajan musiikissa. Esimerkkinä Leibov käytti neuvostobardi Aleksander Galitšin kappaletta *Ostrova* (”Saaret”), josta on olemassa ainakin neljä eri versiota, ja joka on tuttu muun muassa neuvostoelokuvasta *Purppuraiset purjeet* (1967).

Konferenssin kolmantena päivänä iltapäivällä kuultiin Liisa Bycklingin esitelmä näyttelijä ja teatteripedagogi Mihail Tšehovista. Valitettavasti Byckling oli itse estynyt tulemaan paikalle, mutta hänen esitelmänsä luki kirjoittajan puolesta konferenssin sihteeri Jelena Kolla. Bycklingin esitelmä käsitteli sekä Tšehovin ulkoista pakeneemisesta emigraatioon että sisäisen vapauden etsimistä antroposofiasta, joogasta ja meditaatiosta. Konferenssin päätti professori Darja Hitrovan (Harvardin yliopisto) esitelmä venäläisen baletin historiasta emigroituneiden balettianssijoiden näkökulmasta.

Konferenssin esitelmät loivat monipuolisen kuvan eskapismien eri muodoista kirjallisuudessa ja kulttuurissa kuviteltuihin ja todellisiin paikkoihin ja tiloihin. Esitelmät täydensivät toisiaan ja herättivät vilkasta keskustelua. Vaikka konferenssin teema liittyi olennaisesti myös

meneillään olevaan Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainassa, sodasta ei esitelmissä juurikaan puhuttu. Kuitenkin rivien välistä oli löydettävissä viittauksia aiheeseen: esimerkiksi ukrainalaisen Polina Poberezkinan esitelmässä Portugalin läpi matkustaneista venäläisistä emigranteista tai Vasili Builovin (Itä-Suomen yliopisto) esitelmässä Andrei Platonovin henkilöahmoista totalitaarisessa yhteiskunnassa. Konferenssi herätti ajattelemaan venäläisen ja venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen tilannetta. Synkkyytteen vaipumisen sijasta on syytä haastaa uusiin mahdollisuuksiin ja tutkijayhteisön kansainvälistymiseen. Siteeraamme huudahdusta toisen konferenssipäivän lounastauolta: ”Mihin tässä Venäjää tarvitaan!”

Tutkimuksen lisäksi Venäjän ulkopuolella syntyy (ja on pitkään syntynyt) venäjänkielistä kirjallisuutta ja kulttuuria tutkittavaksi. Konferenssin esitelmissä oli esimerkiksi kartoitettu emigranttikirjailijoiden edesottamuksia, kuten Roman Utkin (Wesleyan yliopisto) esitelmässään venäläisestä Berliinistä 1920-luvulla, tai Venäjän ulkopuolella julkaistuihin kirjallisuuslehtiin, joista aikakauslehti *Kontinent* oli Filipp Lekmanovin (Toronton yliopisto) esittelemän tutkimuksen aineisto.

Nähdäksemme myös konferenssi itse, joka kerää yhteen tutkijoita useista eri maista ja sijoittuu vuoron perään Tarttoon ja Helsinkiin, osoittaa, miten korkealaatuista tutkimusta ja akateemista keskustelua ylläpidetään samalla irtisanoutuen Venäjän federaation venäläiselle kirjallisuudelle ja kulttuurille asettamista tavoitteista. Rahoitus, joka saatiin Valtiopäivätoiminnan 150. merkkivuoden juhlarahastolta, Raija Rymin-Nevanlinnan rahastolta ja Koneen säätiön projektilta *Pohjoinen kirjallisuus*, mahdollisti tämän tieteellisen keskustelun ja tutkijayhteisön kohtaamisen tilan, joka ei ollut niinkään pakopaikka, vaan askel kohti tulevaa.

Päivi Kuusela & Maija Harju
Helsingin yliopisto